SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 17/2023, ss. 77-92
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2023.17(5)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 11.04.2023
Zaakceptowano: 30.05.2023
Opublikowano: 21.09.2023

Barbra Moraczewska
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych we Włocławku
Orcid: 000-0002-3100-6769

POLSKA EDUKACJA W CZASIE I PO PANDEMII. PROBLEMY ZWIĄZANE Z ORGANIZACJĄ ZDALNEGO NAUCZANIA ORAZ POWROTEM DZIECI DO SZKOŁY W OPINII DYREKTORA SZKOŁY

POLISH EDUCATION DURING AND AFTER THE PANDEMIC. PROBLEMS RELATED TO THE ORGANIZATION OF REMOTE TEACHING AND THE RETURN OF CHILDREN TO SCHOOL IN THE OPINION SCHOOL PRINCIPAL

Streszczenie:

Zmianę formy edukacji w Polsce na nauczanie zdalne wymusił czas pandemii. To na barkach rodziców spoczął obowiązek zapewnienia dzieciom odpowiednich warunków do pracy, a także wspieranie pociech. Realizacja podstawy programowej wymagała ścisłej współpracy z nauczycielem, a w obszarze poprawnej

Summary:

The change of the form of education in Poland to distance learning was forced by the time of the pandemic. It was the parents who became responsible for providing children with appropriate working conditions, as well as supporting their children. Implementation of the core curriculum required close cooperation with

organizacji i z dyrektorem szkoły. Wzmożony wysiłek rodziców wiązał się z obsługą i użytkowaniem urządzeń elektronicznych. Niejednokrotnie musieli w przyśpieszonym tempie przejść kurs obsługi technicznej i korzystania z platform edukacyjnych. Było to konieczne, w przypadku dzieci szczególnie z klas I-III szkoły podstawowej.
Forma edukacji zdalnej wpłynęła na zmianę funkcjonowania rodziny. Wielu rodziców małych dzieci wykonywało obowiązki służbowe również w formie zdalnej, jeśli na to pozwalał charakter pracy. Inni korzystali z urlopów opieki na dziecko lub naprzemiennie pozostawali w domu aby wesprzeć pociechy. Organizacja nowej formuły nauczania wymagała ponadto wzmożonego wysiłku dyrektora szkoły. To on w czasie realizacji nauczania zdalnego był koordynatorem wszystkich działań. Odpowiadał za organizację edukacji przed rodzicami, kuratorium i organem prowadzącym.
Zmianę formy edukacji w Polsce na nauczanie zdalne wymusił czas pandemii. To rodzice stali się odpowiedzialni za zapewnienia dzieciom odpowiednich warunków do pracy, a także wspieranie pociech. Realizacja podstawy programowej wymagała ścisłej współpracy z nauczycielem, a w obszarze poprawnej organizacji i z dyrektorem szkoły. Wzmożony wysiłek rodziców wiązał się z obsługą i użytkowaniem urządzeń elektronicznych. Niejednokrotnie musieli w przyśpieszonym tempie przejść kurs obsługi technicznej i korzystania z platform edukacyjnych. Było to konieczne, w przypadku dzieci szczególnie z klas I-III szkoły podstawowej.
Forma edukacji zdalnej wpłynęła na zmianę funkcjonowania rodziny. Wielu rodziców małych dzieci wykonywało obowiązki służbowe również w formie zdalnej, jeśli na to pozwalał charakter pracy. Inni korzystali z urlopów opieki na dziecko lub naprzemiennie pozostawali w domu aby wesprzeć dzieci. Organizacja nowej formuły nauczania wymagała ponadto wzmożonego wysiłku dyrektora

the teacher, and in the area of proper organization and with the school principal. The increased effort of parents was related to the operation and use of electronic devices. They often had to go through a course of technical service and use of educational platforms at an accelerated pace. It was necessary, especially in the case of children from grades 1-3 of primary school.
The form of remote education changed the functioning of the family. Many parents of small children also performed their professional duties remotely, if the nature of the work allowed it. Others took childcare leave or alternated staying at home to support the children. The organization of the new teaching formula also required increased effort by the school principal. He was the coordinator of all activities during the distance learning. He was responsible for the organization of education in front of parents, the school board and the governing body.

Key words: pandemic, remote education, school principal, educational platforms, parental involvement, forms of remote teaching

szkoły. To on w czasie realizacji nauczania zdalnego był koordynatorem wszystkich działań. Odpowiadał za organizację edukacji przed rodzicami, kuratorium i organem prowadzącym.

Słowa kluczowe: pandemia, edukacja zdalna, dyrektor szkoły, platformy edukacyjne, zaangażowanie rodziców, formy nauczania zdalnego

1. Wprowadzenie

W związku z pandemią COVID–19 Polska szkoła znalazła się w innej rzeczywistości w sferze nauczania. Nastąpiła jego zmiana na formę zdalną w przeważającej części.

Edukacja zdalna jest formą kształcenia przy użyciu nowych technologii, które umożliwiają kontakt nauczycielom i uczniom znajdującym się w oddaleniu. Pandemia COVID–19 od marca 2020 roku uniemożliwiła realizację zajęć w formie tradycyjnej. Rozpoczęcie zdalnej edukacji było dużym zaskoczeniem dla nauczycieli, rodziców i uczniów. Budziło wiele obaw, wywoływało stres i negatywne emocje. Dziś już wszyscy zdobyliśmy pewne doświadczenie. Nauczyliśmy się funkcjonować w nowej rzeczywistości, chociaż nie było to łatwe.

Zatem z perspektywy czasu możemy przyjrzeć się procesowi zdalnego nauczania podczas pandemii i ocenić je.

Wszyscy zgodnie twierdzą, że uczniom w trudnym pandemicznym czasie udało się zrealizować materiał zawarty w podstawie programowej. Jednak okazało się, że nauczanie zdalne nie jest w stanie zastąpić nauczania tradycyjnego i bezpośredniego kontaktu nauczyciela z uczniem.

W poniższym opracowaniu przedstawię sposób realizacji zadań dyrektora szkoły jako osoby odpowiedzialnej za cały proces edukacyjny w szkole w czasie pandemii.

2. Pandemia COVID-19

Szerokie rozprzestrzenianie się zakażeń wirusem SARS-CoV-2 odpowiedzialnym za chorobę COVID-19, spowodowało, że 11 marca 2020 roku epidemia została uznana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) za pandemię.

SARS–COV–2 jest typowym wirusem pochodzenia zwierzęcego, pozostaje przyczyną choroby COVID–19 zaliczanej do grupy zoonoz. Przenoszenie patogenów między zwierzętami i ludźmi (ale też ludźmi i zwierzętami) odbywa się jako element naturalnego cyklu biologicznego (Duszyński, Ochab-Marcinek, Owczuk, Pyrć, Rosińska, Rychard, Smiatac, 2020).

Pandemia stała się przyczyną istotnych zmian w funkcjonowaniu społeczeństwa na całym świecie. Zmaganie się z epidemią niewątpliwie stanowiło ogromne wyzwanie dla systemu ochrony zdrowia. Było również poważnym wyzwaniem dla sektora ekonomicznego i społecznego, ponieważ konsekwencje pandemii z pewnością będą odczuwane przez wiele następnych lat.

W Polsce 4 marca 2020 roku ogłoszono pierwszy potwierdzony laboratoryjnie przypadek COVID-19, a 20 marca stan epidemii w kraju (Rozporządzenie Ministra Zdrowia….2020). Miało to wpływ na wykonywanie codziennych obowiązków, pracę oraz organizację czasu i aktywność społeczeństwa. Zmiany objęły także w dużym zakresie edukację dzieci, młodzieży i dorosłych. Wprowadzono wiele ograniczeń, a jednym z nich było zamknięcie placówek oświatowych i zmiana formy nauczania.

Nowe wyzwania stojące przed nauczycielami i dyrektorami, okazały się przyczyną wielu problemów. Potrzebne były nowe umiejętności, jak chociażby zdolność radzenia sobie z dostępem do nowych technologii.

Nauczyciele i uczniowie podnosili swoje umiejętności z zakresie technologii cyfrowych i umiejętności korzystania z platform edukacyjnych.

3. Nauczanie zdalne i jego początki

Kształcenie zdalne współtworzy nowe przestrzenie edukacyjnych interakcji. Umożliwia masowe, ale jednocześnie indywidualne kształcenie zarówno w trybie synchronicznym jak i asynchronicznym. Za pomocą najnowszych rozwiązań technologicznych proces ten przyjmuje formy edukacji pośredniej oraz bezpośredniej. Kształcenie zdalne jest więc naturalną konsekwencją zmian, jakie dokonują się w sferach społecznej, kulturowej i ekonomicznej. Współczesne kształcenie na odległość jest pewną eksplikacją kształcenia tradycyjnego. Nowe technologie multiplikują obszary komunikowania się, wyszukiwania, konsultowania, a zatem także typy kształcenia (M. Przybyła 2021, s. 82).

Definicje e-learningu można podzielić na kategorie opisujące to zjawisko. Pierwsza kategoria opisuje e-learning ze względu na sposób dostarczania wiedzy. E-learning można scharakteryzować jako kontrolowaną metodę przekazywania wiedzy (najczęściej na odległość) opartą na mediach elektronicznych (A. Stecyk 2008, s. 16). Druga grupa wskazuje na wykorzystanie nowych technologii w kształceniu. Przykładem takiego podejścia jest definicja M. Hyli e-learning jako wszelkie działania wspierające proces szkolenia, wykorzystujące technologie teleinformacyjne (M. Hyla 2007, s. 19). Trzecie podejście do zjawiska skupia się na komunikacji pomiędzy nauczycielami a uczniami i interakcjami, jakie pomiędzy nimi zachodzą (J. Bednarek, Lubina E 2008, s. 118). Czwarta kategoria rozpatrująca zjawisko zdalnej edukacji pojmuje e- learning jako proces kształcenia, realizowany w oparciu o niezbędne dla jego prowadzenia rozwiązania komunikacyjne, wykorzystujący aplikację internetową, poprzez którą prezentowana jest treść szkolenia, z której uczestnicy korzystają pod opieką nauczyciela (R. Lorens 2011, s. 9).

Nauczanie na odległość jest metodą prowadzenia procesu dydaktycznego w warunkach, gdy nauczyciele i uczniowie są od siebie oddaleni, stosują do przekazania informacji oprócz tradycyjnych sposobów komunikowania się także współczesne, nowoczesne technologie telekomunikacyjne, przesyłają głos, obraz wideo, komputerowe materiały oraz te drukowane. Współczesne technologie umożliwiają bezpośredni kontakt w czasie rzeczywistym, pomiędzy nauczycielem a uczniem za pomocą audiokonferencji lub wideokonferencji bez względu na odległość, jaka ich dzieli (M. Kubiak 2000, s.12). Powyższa definicja oddaje całość kształcenia na odległość.

Należy wspomnieć, że pierwsze początki edukacji na odległość sięgają przełomu XVII i XVIII w. Pionierami tej dziedziny byli Amerykanie, którzy w 1700 roku zaproponowali odbycie kursu korespondencyjnego. Przesyłanie materiałów edukacyjnych odbywało się listownie. Z początkiem XIX w. w Europie i Stanach Zjednoczonych proponowano realizację kursów językowych i stenograficznych w formie zdalnej. Isaac Pitman, wykorzystując doświadczenia w zakresie edukacji na odległość, udoskonalił je i nadał im formę zinstytucjonalizowaną. Zaproponował kurs stenografii, a problem kontaktów pomiędzy nauczycielami i uczniami rozwiązał przy pomocy poczty. W 1852 r. brat Isaaka, Ben Pitman rozpoczął kursy w podobnej formie. W kształceniu na odległość uniwersytety zauważyły potencjał i również rozpoczęły taką formę edukacji.

Kursy korespondencyjne w Polsce pojawiły się na Uniwersytecie Krakowskim w 1776 roku. Dotyczyły spraw zawodowych i skierowane były do rzemieślników. A trzy lata później w 1779 roku w Warszawie oferowano tożsamą formę kursów dla zaangażowanych dziedziną fizyki. W 1886 roku w Warszawie powstał tzw. „Uniwersytet Latający" przeformowany w Towarzystwo Kursów Naukowych. Na przełomie XIX i XX w. powstało wiele instytucji instytucji zajmujących się kształceniem zdalnym.

W latach 1966-1971 powołano Politechnikę Telewizyjną oferującą programy dla przyszłych studentów. Od lat 90 XX w. datuje się rozwój Internetu, a co za tym idzie wykorzystanie jego możliwości w procesie edukacji zdalnej. Kształcenie przy użyciu Internetu jest najnowszą i najszybszą formą edukacji, oszczędzającą czas przeznaczony na dotarcie do miejsca pobierania nauki. Ponadto daje możliwość kontaktu w czasie rzeczywistym, oddziaływanie interakcji (A. Barczak, J. Florek, S. Jakubowski, T. Sydoruk 2006, s.34-36).

Nauczanie zdalne na przestrzeni dziejów przybierało różne formy, zaczynając od listów, kursów edukacyjnych, filmów, programów telewizyjnych. Umożliwiały one naukę przesłanych materiałów bez możliwości interakcji z autorem. Rozwój Internetu zapoczątkował nowy styl edukacji zdalnej. Nowe technologie pozwoliły uczestnikom zdalnej edukacji, bez względu na miejsce przebywania możliwość komunikacji co jest bardzo istotne w procesie edukacji.

4. Formy, organizacja oraz wybrane platformy edukacyjne w nauczaniu zdalnym

Czas pandemii zmienił podejście do formy i organizacji edukacji na wszystkich stopniach i poziomach. Formy nauczania, zdalnego można podzielić na : synchroniczną, asynchroniczną i mieszaną. Były one do czasu pandemii tylko formami wspomagającymi (M. Kubiak 2000, s.12). Pandemia wywołana wirusem SARS-COV–2 spowodowała, że stały się one podstawą nauczania. Pojawiło się również nauczanie hybrydowe czyli łączenie nauki stacjonarnej z nauką online.

Kształcenie synchroniczne to takie kształcenie, dzięki któremu uczeń i nauczyciel uczestniczą w zajęciach w tym samym czasie, choć w różnych miejscach realizowane jest najczęściej przez wideokonferencje. Kształcenie asynchroniczne z kolei to takie, dzięki któremu uczeń nie musi uczestniczyć w sesjach jednocześnie z nauczycielem i jest oparte głównie o pracę własną z materiałami zamieszczonymi na różnego rodzaju platformach. Uczniowie mają do wykonania ćwiczenia i zadania, nauczyciel zamieszcza materiał, sprawdza aktywność, wykonane zdanie przez ucznia, oceni podaje wskazówki i uwagi (*Edukacja zdalna…*2022, s.14). Forma mieszana to połączenie formy synchronicznej z asynchroniczną, czyli nauczyciel przekazuje część informacji poprzez spotkanie online a część materiału zostaje zamieszczona na platformie to samodzielnego zapoznania się z nim przez ucznia.

Zgodnie z wytycznymi Ministra Edukacji za organizację zdalnego nauczania odpowiedzialni byli w czasie pandemii dyrektorzy placówek (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 roku Dz. U. 2020 poz. 492 i Dz. U. 2020 poz. 493; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 kwietnia 2020 roku Dz. U. 2020 poz. 780). Starali się oni dostosować kształcenie zdalne do posiadanych kompetencji kadry pedagogicznej, możliwości uczniów, a także posiadanego sprzętu. Na dyrektorach szkół spoczywała odpowiedzialność za właściwą organizacje procesu dydaktycznego w toku nauki zdalnej w placówce edukacyjnej. Zobowiązani byli do wprowadzenia takich rozwiązań który umożliwiłby realizację podstawy programowej bez zbędnego obciążania uczniów i nauczycieli. Znaczącą rolę pełnili także wychowawcy klas. To oni byli pośrednikami pomiędzy rodzicami, a nauczycielami poszczególnych przedmiotów. Ważnym zadaniem stojącym przed dyrektorem szkoły było utrzymanie kontaktu z wychowankami, kontrolowanie czy uczniowie odnaleźli się w nowych warunkach. Wychowawcy to najczęściej osoby pierwszego kontaktu z rodzicami i to oni służyli pomocą, objaśniając zasady, metody prowadzenia zdalnej edukacji przez placówkę. Współpraca z rodzicami ucznia w czasie pandemii stała się kluczowa. Prawidłowy kontakt i relacje z rodzicami przyczyniły się do ułatwienia pracy nauczyciela z uczniem (J. Pyżalski 2020, s. 86-92).

W szkołach najczęściej zajęcia dydaktyczne w formie zdalnej odbywały się z wykorzystaniem platform edukacyjnych. Platforma zawiera funkcję umożliwiającą stworzenie społeczności uczniowsko-nauczycielskiej, dającej możliwość kontaktu, wymiany materiałów edukacyjnych. Platforma umożliwia korzystanie z modułów oferujących dostęp

do materiałów dydaktycznych, jak i również narzędzi i aplikacji ułatwiających zorganizowanie pracy uczniów i nauczycieli. Przykładem takiej platformy jest Edupolis.pl Kujawsko-Pomorska Platforma Edukacyjna (Kujawsko-Pomorska Platforma Edukacyjna …; *Edukacja zdalna*…, s. 31).

Platforma Zoom jest platformą komunikacyjną, umożliwiającą tworzenie wieloosobowych spotkań on-line, dającą uczestnikom możliwość widzenia się i słyszenia. Wideokonferencje przy użyciu tej platformy mogą odbywać się w dwojaki sposób tj. spotkań i webinarów. Te pierwsze są adresowane do mniejszej ilości uczestników maksymalnie do dwudziestu kilku osób. Mają możliwość zabrania głosu i zaprezentowania się przed kamerą. Z kolei webinaria są polecane większym grupom, widoczny jest prowadzący, natomiast uczestnicy mają możliwość zadawania pytań w formie pisemnej. Jedynym warunkiem uczestnictwa w spotkaniach organizowanych przy użyciu platformy Zoom jest posiadanie komputera lub telefonu z i dostęp do Internetu (A. J. Blikle, T.Cichocki…).

Pakiet Microsoft Office 365 to zbiór aplikacji i usług dostępnych z serwerów Microsoft Office. W skład pakietu Microsoft Office 365 wchodzą poniższe aplikacje: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft Power Point, Microsoft Outlook, Microsoft OneNote, Microsoft Publisher, Microsoft Acess, Skype dla firm, Microsoft Project, Microsoft Teams oraz Microsoft Visio (J. Woźniak, M. Staruch, M. Jurek, W. Wereda, P. Zaskórski 2020, s. 49-54).

Platforma Microsoft Teames pozwala uczestnikom na wysyłanie wiadomości ogólnej do całego zespołu lub prywatnej do danego użytkownika. Nauczyciele mają możliwość prowadzenia spotkań, tworzenia i oceniania zadań (J. Woźniak, M. Staruch, M. Jurek, W. Wereda, P. Zaskórski 2020, s. 87-89). Możliwości Microsoft Teams to przede wszystkim wygodny sposób komunikacji-wideokonferencji, czat, praca na wspólnych dokumentach z potencjalnością komentowania. Daje też możliwości personalizowania zajęć przez nauczyciela i określeniu zakresu możliwych działań podejmowanych przez uczniów. Ponadto Microsoft Teams ma możliwość uporządkowania przestrzeni edukacyjnej dzięki podziałom na zespoły i kanały, daje możliwość planowania spotkań, udostepnienie obrazu z monitora, szybka wymiana plików- pliki i obrazy można wysyłać do użytkowników bezpośrednio na czacie, ale też możliwość tworzenia pokoi w zespole czyli podzielenia uczniów na mniejsze grupy podczas zajęć (*Edukacja zdalna*…s. 30-31).

E.podreczniki to bezpłatna platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej. Materiały zamieszczone w serwisie są bezpłatne i dostępne całodobowo. Platforma udostępnia zasoby edukacyjne tożsame z podstawą programową przeznaczoną dla uczniów szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych. Treści podzielone są na trzy zasadnicze bloki: edukacja wczesnoszkolna, szkoła podstawowa oraz szkoła ponadpodstawowa (https://epodreczniki...).

Serwis społecznościowy budują ludzie, którzy tworzą grupy o podobnych zainteresowaniach. Portal umożliwia wymianę poglądów, doświadczeń, a także informacji. Aby dołączyć do serwisu społecznościowego należy utworzyć konto (R. Lorens 2011, s.130). Najbardziej znanym, popularnym serwisem społecznościowym jest Facebook. Serwis

umożliwia stworzenie i kierowanie własnej strony internetowej, publikowanie zdjęć i wiadomości, korzystanie z zamieszczonych publikacji. Facebook umożliwia użytkownikom tworzenie sieci znajomych, którzy poprzez obserwowanie profilu śledzą zamieszczane informacje oraz mają możliwość pisania własnych komentarzy (R. Lorens 2011, s.137).

Warto podkreślić, że nauczyciele licznie w czasie pandemii korzystali ze Skypa. Przygotowywali prezentacje multimedialne z materiałem, przesyłali uczniom na właściwe e-maile, a następnie omawiali ich treść. Z powodzeniem w czasie pandemii stosowali quizy lub wysyłali zadania do przygotowania.

5. Problemy i trudności wynikające z wprowadzenia zdalnego nauczania w szkołach w opinii dyrektora szkoły

Wprowadzone ograniczenia w drugim semestrze roku szkolnego 2019/2020 związane z epidemią koronawirusa w Polsce wymusiły nowe rozwiązania związane z organizacją nauki w szkole aż do całkowitego przejścia na nauczanie zdalne. Pokazały niedostateczne przygotowanie systemu edukacji w całej Polsce do nauczania zdalnego.

Negatywnie możemy dzisiaj ocenić niektóre działania administracyjne jak i działania przystosowawcze na poziomie poszczególnych jednostek oświatowych które również były niewystarczające. Należy jednak podkreślić, że sytuacja była wyjątkowa i wymagała natychmiastowych, często nie do końca przemyślanych działań. Cała organizacja procesu edukacji zdalnej w szkołach przypadła dyrektorom. Niejednokrotnie musieli sobie radzić sami. Jednak wspólne rozmowy i działania z organem prowadzącym, z nadzorem pedagogicznym oraz jednostkami metodycznym doprowadziły do wypracowania podstawowych rozwiązań, które przyczyniły się do właściwej organizacji edukacji zdalnej.

Na początku pandemii w roku 2019/2020 wsparcie dla dyrektorów szkół okazały stacje sanitarno- epidemiologiczne. Udzielały porad dyrektorom szkół w zakresie właściwej i bezpiecznej organizacji procesu edukacyjnego w szkole.

W trakcie realizacji nauki zdalnej pojawiło się wiele problemów. Jednym z nich był brak sprzętu komputerowego w wielu rodzinach zwłaszcza gorzej usytuowanych i wielodzietnych. Wystąpił problem z ocenianiem uczniów. Jak pokazały dane, oceny były często zawyżone. Istotnym problemem była nadmierna troska rodziców o swoje pociechy. Uczniowie byli mało samodzielni ponieważ rodzice często wyręczali ich w rozwiązywaniu zdań lekcyjnych.

Nowa sytuacja w edukacji szkolnej wymusiła od wszystkich ogniw zmiany organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego i opiekuńczego szkoły.

Dużym problemem w czasie nauki zdalnej była niewystarczająca ilość urządzeń elektronicznych, brak lub częściowe ograniczenie dostępu do Internetu, kłopoty związane z warunkami nauki czy dostępem do zasobów edukacyjnych.

Pojawiły się też problemy, związane z obciążeniem emocjonalnym dzieci i młodzieży. Należy podkreślić, że nie powinno się rozdzielać edukacji od sytuacji życiowej uczniów, w jakiej się znaleźli (J. Pyżalski 2020, s.7-15).

Należy zwrócić uwagę, że dzieci w okresie pobierania nauki na etapie wczesnej edukacji, są najbardziej żywiołowe i emocjonalne. Brakowało uczniom w czasie pandemii kontaktów społecznych z rówieśnikami, zaczęła towarzyszyć im labilność emocjonalna czyli intensywne emocje i gwałtowne zmiany nastrojów.

Aby złagodzić kłopoty związane z realizacją przez dzieci zdalnego nauczania w czasie pandemii Covid-19, rząd podjął decyzję o wsparciu uczestników zdalnej edukacji poprzez uruchomienie kilku nowych projektów, m. in „Zdalna szkoła". Miał na celu zapewnienie możliwości nauki zdalnej uczniom szkół, w szczególności uczniom z rodzin wielodzietnych (3+) znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej.

Program ten został skierowany do samorządów terytorialnych oraz powiatów, które mogły ubiegać się o dofinansowanie sprzętu komputerowego niezbędnego w procesie zdalnej edukacji. Na ten cel przeznaczono 186 milionów złotych. Dotacja była uzależniona od liczby uczniów w danej jednostce samorządowej. Nabór wniosków rozpoczął się 1 kwietnia 2020 roku. Objęto nimi zakupy zrealizowane po 16 marca 2020 roku. Projekt był sfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014-2020.

Również projekt „Zdalna Szkoła Plus" wspomagał uczniów w zdalnej edukacji.

O dofinansowanie z tego tytułu mogły ubiegać się samorządy. Pomoc skierowana była dla rodzin wielodzietnych oraz nauczycieli. Budżet projektu wynosił ponad 182 miliony złotych. Samorządy mogły ubiegać się o dopłatę w wysokości od 35 do 165 tys. złotych, zależnie od liczby rodzin uprawnionych do wsparcia mieszkających na terenie danej jednostki samorządowej (Wystartowała : Zdalna plus"….).

Kolejny projekt „500 zł dla nauczycieli" skierowany był dla nauczycieli prowadzących zdalne nauczanie w placówkach publicznych i niepublicznych. Przeznaczona kwota była na zakup komputerów, oprogramowanie, a także na dostęp do Internetu (https://www.gov.pl/web/edukacja...).

Dyrektorzy w czasie pandemii, aby w szybkim tempie przygotować nauczycieli do realizacji nauczania zdalnego organizowali liczne kursy i szkolenia dla kadry dydaktycznej, co w znacznym stopniu pozwoliło na poprawną realizacje zadań. Kursy były najczęściej realizowane na takich platformach e-learningowych, jak Microsoft Teams, Google Classrom oraz Moodle (K. Gurba 2020, s. 162). Należy zaznaczyć, że nauczyciele z własnej inicjatywy podejmowali działania podnoszące ich umiejętności w zakresie kształcenia na odległość czy wykorzystywania narzędzi informatycznych w procesie nauczania.

Dyrektorzy szkół w czasie nauczania zdalnego oprócz organizacji całego procesu, organizowali różnego rodzaju formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów, rodziców i nauczycieli, jak np. rozmowy i porady telefoniczne oraz mailowe z psychologiem, konsultacje z pedagogiem, tworzenie grup na serwisach społecznościowych, opracowane poradniki dla rodziców i nauczycieli.

Dyrektorzy szkół i nauczyciele w czasie pandemii podejmowali szereg działań aby wspomóc uczniów w rozwijaniu ich kompetencji cyfrowych.

Doświadczenia z okresu pandemii zaowocowały realizacją projektu „Lekcja:Enter".

„Lekcja:Enter" to projekt edukacji cyfrowej, w ramach którego prowadzone są bezpłatne szkolenia dla nauczycieli oraz kadry kierowniczej szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Jego celem jest zmiana sposobu dotychczasowego prowadzenia lekcji przez nauczycieli, poprzez pokazanie im korzyści z wykorzystywania narzędzi cyfrowych, TIK i aktywizujących metod nauczania. Ma też na celu doskonalenie umiejętności kadry pedagogicznej w zakresie nauczania zdalnego.

Dziś po zdobytych doświadczeniach z zakresu nauczania zdalnego, dyrektorzy chętnie sięgają po rozwiązania, które się sprawdziły. Chociażby organizacja szkoleń, spotkań z nauczycielami, radą pedagogiczną w formie zdalnej.

6. Jak pracować z dzieckiem w czasie pandemii i po powrocie z nauczania zdalnego do szkoły. Wnioski na przyszłość.

Dobrym rozwiązaniem w przypadku wystąpienia podobnej sytuacji pandemicznej w przyszłość wydaje się powołanie w każdej szkole zespołu ds. kształcenia na odległość. Zadaniem takiego zespołu byłoby wspieranie dyrektora w zakresie organizacji procesu nauczania zdalnego, wspieranie nauczycieli , rodziców i uczniów. Organizowanie szkoleń i porad dla interesariuszy procesu nauczania na odległość. Wspieranie w pojawiających się nieoczekiwanie problemach technicznych.

Warto byłoby zorganizować w każdej szkole wsparcie pedagogiczne i psychologiczne dla uczniów, nauczycieli i rodziców poprzez kontakt bezpośredni lub ewentualnie telefoniczny, co ułatwi pokonanie obaw i leków związanych z nauczaniem zdalnym i izolacją społeczną. Należałoby też w większym zakresie włączyć w działania poradnie psychologiczno-pedagogiczne jak i obecnie zatrudnionych specjalistów w szkołach, czyli pedagogów, psychologów, terapeutów i pedagogów specjalnych.

Również nacisk należałoby położyć na realizację zajęć specjalistycznych, jak zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, korekcyjno-kompensacyjne, rewalidacyjne dla uczniów formie stacjonarnej lub ewentualnie zdalnej.

Korzystnym wydaje się także ujednolicony sposób kształcenia, tak aby nauczyciele korzystali z jednej platformy, co znacznie ułatwia realizację zajęć ze strony ucznia i rodzica.

Ważnym elementem organizacji procesu kształcenia jest przygotowanie przez dyrektora szkoły planu zajęć na czas nauczania zdalnego czy też hybrydowego, jak to miało miejsce w roku szkolnym 2021/2022.

Ponadto należałoby dołożyć szczególnych starań aby usprawnić zajęcia prowadzone zdalnie z wychowawcą. W ostatnim czasie pandemicznym były marginalizowane, a one są bardzo ważne dla ucznia. Pomagają bowiem pokonać bariery kompetencyjne, które pojawiają się u ucznia w procesie samodzielnego uczenia się. Daje uczniowi możliwość zadawania pytań, podzielenia się swoimi obawami, spostrzeżeniami, wyjaśnić i rozwiązać nabrzmiałe problemy.

Istotnym wydaje się także problem stresu u nauczycieli związany z samą obsługą platformy i sprawami technicznymi, np. czy będzie połączenie internetowe, czy wystąpią jakieś problemy. Inne źródło stresu stanowiły również przyzwyczajenia metodyczne tradycyjnej edukacji szkolnej czyli nauczania jednokierunkowego, unikanie rozwijania u uczniów odpowiedzialności za własną naukę i kształcenie umiejętności skutecznego uczenia się (J. M. Łukasik, K. Jagielska, A, Mróz, P. Koperna 2020, s. 35).

Należy równiez podkreślić, „nadmierne zaangażowanie" rodziców, którzy za wszelką cenę chcą pomóc swojemu dziecku w toku realizacji zajęć w formie zdalnej. Przynosi to jednak odwrotny skutek niż zamierzony przez rodziców. Rodzice podpowiadają podczas lekcji zdalnych, rozwiązują za dzieci zdania , testy, krzyżówki quizy. Nie kryją też swojej obecności podczas lekcji dziecka z komputerem i gotowości do wyręczenia pociechy. Takie zachowanie uznaje się za coś negatywnego. Często rodzice nie do końca zdają sobie sprawę, że w taki sposób zdobyte bardzo dobre oceny zostaną szybko zweryfikowane przez nauczycieli po powrocie dziecka do szkoły.

Aby edukacja zdalna nie była uciążliwa dla dziecka, rodzice powinni zadbać o zapewnienie dziecku odpowiednich warunków do nauki zdalnej. Niezbędnym jest uczestnictwo w edukacji zdalnej i dostęp ucznia do komputera lub innego urządzenia z dostępem do Internetu. Dziecko powinno mieć zapewniony spokój i odpowiednią przestrzeń, z której może korzystać bez ograniczeń. Rodzic powinien zachęcać do samodzielności w nauce, np. nauczyć dziecko, jak powinno włączyć się do lekcji zdalnej, korzystać z komunikatorów, platform, jakich używa nauczyciel w czasie edukacji na odległość.

Podczas nauki należy pamiętać o przerwach, w czasie których dobrym pomysłem jest wykonanie kilku ćwiczeń przy otwartym oknie, przewietrzenie pokoju. Tak samo jak w szkole, musimy dzieciom zapewnić wodę do picia i zdrowe przekąski, które usprawnią pracę mózgu np. orzechy, świeże owoce i warzywa. Skuteczna edukacja zdalna wymaga wypracowania nawyków, sposobu pracy, dostosowania obowiązków domowników oraz uzgodnienia zasad współpracy z kolegami i nauczycielami.

Motywacja dzieci do nauki w czasie zdalnej edukacji jest trudnym zadaniem. Dzieciom dokucza osamotnienie, brak lub ograniczenia kontaktów z rówieśnikami i co za tym idzie brak możliwości współpracy a także zdrowej rywalizacji w nauce. W tej sytuacji należy wspierać dzieci i zachęcać do nauki poprzez ukazanie możliwości, jakie daje nowo zdobyta wiedza.

Podczas nauki zdalnej nie należy zapominać o rozwijaniu zainteresowań dziecka, gdyż dzieci chętniej uczą się tego, co ich interesuje. Bardzo ważne jest zapewnienie dziecku autonomii. Pozwólmy im wykonywać zadania samodzielnie. Dziecko, popełniając błędy, uczy się. Poczucie wykonania zadania buduje wiarę w swoje możliwości i siły. Akceptacja dziecka takiego, jakim jest, wpływa na jego samoocenę.

Dzieci uczą się dla nagród, pochwał, uznania ze strony rodziców czy nauczycieli. Rodzice jak i nauczyciele nie powinni szczędzić dzieciom pochwał w tym trudnym czasie, doceniajmy ich wysiłek. Ale warto starać się rozwijać motywację wewnętrzną dzieci.

Rodzice powinni przypomnieć swoim pociechom zasady bezpiecznego korzystania z Internetu, po to aby było świadome, jakie zjawiska, są nieodpowiednie, zagrażające

ich bezpieczeństwu. Dziecko powinno mieć przeświadczenie, że w każdej niepokojącej je sytuacji, może zwrócić się o pomoc do rodziców i taką otrzyma.

Dobrym rozwiązaniem wspierającym rodziców w kontrolowaniu aktywności dzieci w Internecie jest zainstalowanie odpowiedniego oprogramowania w komputerze. „Kontrola rodzicielska to oprogramowanie, które ułatwia ochronę dzieci przed nieodpowiednimi treściami, niewłaściwym wykorzystaniem komputera nieautoryzowanym dostępem" (Skórka J., Skórka K., Kaim M.2020, s. 216).

Dzieci często komputer traktują jako sposób odreagowania stresu, czują frustrację w sytuacjach, w których nie korzystają z urządzenia komputerowego. Może również wystąpić zespół abstynencyjny tzn. złe samopoczucie, zdenerwowanie w czasie ograniczenia dostępu do komputera (M. Talarowska, A. Florkowski, P. Gałęcki 2011, s. 221).

Mając na uwadze dobro i zdrowie dzieci należy im pomóc zachować cyfrową higienę. „Cyfrowa higiena – postawa życiowa i wynikające z niej działania charakteryzujące się kreatywnym i odpowiedzialnym używaniem zasobów sieci, zmierzające do optymalizacji indywidualnego zdrowia somatycznego, psychicznego oraz społecznego w zakresie korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych. Jej poziom uzależniony jest od samoregulacji i kontroli związanej z używaniem Internetu oraz cyfrowych narzędzi ekranowych, dostępnej alternatywy dla świata cyfrowego, jak również rozwiniętej sieci oparcia społecznego" (G. Ptaszek, G. D. Stunża, J. Pyżalski, M. Dębski, M. Bigaj 2020, s. 77).

W wyniku nauczania zdalnego pojawił się również problem dotyczący wzrostu wagi ciała u dzieci, co wynika z braku ruchu na zajęciach z wychowania fizycznego oraz gier i zabaw dzieci podczas przerw pomiędzy lekcjami, jak i samym wyjściem i powrotem ze szkoły. Dzieci po powrocie do szkoły z edukacji zdalnej z mniejszym zaangażowaniem i chęcią chciały uczestniczyć w zajęciach ruchowych, oferowanych przez szkołę czy rodziców, co wskazuje, że dzieci najchętniej zajęcia ruchowe realizują w swojej grupie wiekowej.

Podsumowując należy stwierdzić, że lekcje online nie spełniły wszystkich swoich funkcji dydaktyczno-wychowawczych i nie są w stanie zastąpić tradycyjnych zajęć realizowanych w klasie.

Konkluzja

Nauczanie zdalne, które zostało wprowadzone w czasie pandemii na trwałe zapisało się jako metoda organizacji nauczania. Obecnie nauczyciele coraz chętniej sięgają do przekazywania informacji i materiałów za pomocą platform, które poznali w czasie pandemii i traktują to jako wsparcie do tradycyjnej formy realizacji podstawy programowej w szkołach. Nie obawiają się już korzystania z różnych rozwiązań technicznych w zakresie nauczania zdalnego wspierającego proces edukacji.

Należy też zaznaczyć, że w wyniku nauczania zdalnego rozwinęła się pedagogika cyfrowa, której celem stało się budowanie przemyślanych rozwiązań w zakresie zdalnego

nauczania, kontroli jakości zarówno treści przekazywanych zdalnie jak i procedur, metod i technik ich udostępniania uczniom. Pedagogika cyfrowa bada też oczywiście aspekt ludzki nauczania zdalnego czyli opinie, postawy, zachowania różnych grup uczestników procesu edukacyjnego. Bada też zjawisko traumy , odciskające się na wszystkich uczestnikach procesu edukacyjnego czasu pandemii.

Nauczanie zdalne było impulsem do doskonalenia nauczycieli i rodziców w zakresie korzystania z narzędzi informatycznych. Pozytywną stroną nauczania zdalnego było też wzmocnienie pracy w zespołach nauczycieli. Nauczyciele pomagali sobie wzajemnie i wspierali się w różnego rodzaju pojawiających się trudnościach, wymieniali się doświadczeniami. Pamiętali też przy realizacji zajęć w formie zdalnej o kształtowaniu kompetencji kluczowych, jak chociażby porozumiewania się w języku ojczystym i obcym, kompetencjach matematycznych i technicznych, informatycznych, umiejętności uczenia się (Zalecenia Rady Unii Europejskiej…; *Edukacja zdalna blisko* 2022, s.10).

Po prezentacji powyższego materiału, nasuwa się spostrzeżenie, że niski poziom motywacji uczniów podczas zdalnej edukacji był jedną z głównych barier uczenia się. Dlatego też należy dołożyć wszelkich starań ze strony nauczyciel, dyrektora szkoły i rodziców, aby uczniów w większym zakresie zmotywować do uczenia się. Jest to z pewnością optymistyczna wizja przyszłości jeśli zaistniałaby konieczność nauczania zdalnego.

Dyrekcja szkoły oraz nauczyciele, aby nie dopuścić do wykluczenia dzieci nie mających dostępu do Internetu lub sprzętu komputerowego , powinni przekazywać omawiany materiał podczas zajęć poprzez rozmowy telefoniczne lub smsy oraz przygotowany materiał do wykonania w domu w formie papierowej. Aby jednak w dostatecznym stopniu sprostać wyzwaniom edukacji zdalnej, dyrekcja szkoły powinna zachęcać, mobilizować i pomagać nauczycielom w doskonaleniu swoich umiejętności w tym zakresie poprzez: organizację wysokiej jakości kursy i szkolenia internetowe, szeroko zakrojone szkolenia obowiązkowe połączone ze stażami i warsztatami w szkole na temat rozwiązań w zakresie kształcenia na odległość, większe zasoby/wsparcie finansowe na rzecz rozwoju zawodowego nauczycieli, ośrodki szkolenia nauczycieli, które będą wspierały nauczycieli w prowadzeniu zajęć w formie e-lerningu (J. Madalińska-Michalak 2020, s. 24). Doświadczenie , które nabyliśmy w zakresie edukacji zdalnej wymagają obecnie ponownego przemyślenia w związanego z kształceniem i doskonaleniem nauczycieli w tymże zakresie.

Z powodu pandemii COVID–19 polska szkoła w zaledwie kilka miesięcy przeszła rewolucję technologiczną. W zaistniałej sytuacji możemy mówić o pozytywnych stronach rewolucji technicznej w szkołach, jak i negatywnych skutkach nauczania zdalnego. Do pozytywnych stron możemy zaliczyć poznanie możliwości zdalnej edukacji oraz różnorodności platform edukacyjnych. Każde nieznane zjawisko budzi strach, lęk i tak samo edukacja zdalna zrodziła wiele obaw zarówno ze strony dyrekcji szkoły, nauczycieli i rodziców. Negatywne aspekty zdalnej edukacji to przede wszystkim niższe zaangażowanie i zainteresowanie uczniów lekcją i omawianym materiałem. Ponadto, dzieci były osamotnione i narażone na brak kontaktu społecznego.

Czas, w którym dziecko nie chodziło do szkoły w czasie pandemii, rodzice często wykorzystywali na to, aby stało się ono bardziej samodzielne, lepiej zorganizowane,

odpowiedzialne. Poprzez kreowanie odpowiednich zabaw, gier, wspólne rozmowy czy oglądanie filmów. Pobyt w domu daje możliwość częstszych rozmów z dziećmi na interesujące je tematy. W ten sposób można wzbogacać ich słownictwo oraz wiedzę o świecie. Ważne jest także wspólne czytanie książek, rozmawianie o nich i wyjaśnianie. Nauka w domu to możliwość realizowania rodzinnych projektów, budująca świadomość jego własnych postępów, zasobów i potrzeb rozwojowych (*Kształcenie na odległoś* 2020, s. 1).

Realizacja podstawy programowej w sposób zdalny zmusza nauczyciela do częstego kontaktu z rodzicami, aby razem z nimi ustalić sposób i zakres realizowania działań edukacyjnych, zwłaszcza w klasach młodszych szkoły podstawowej. W tym celu nauczyciele powinni zadbać o kontakt z rodzicami, wykorzystując np.: stronę internetową szkoły; komunikatory, profile szkół; kontakt telefoniczny.

Nauczyciele wspólnie z rodzicami powinni określić najdogodniejszą postać wzajemnego kontaktu, która pozwoli im na rozważne oraz odpowiedzialne zorganizowanie i prowadzenie w warunkach domowych odpowiedniego sposobu wspierania rozwoju dzieci.

Podsumowując, należy stwierdzić, że nauczanie zdalne umożliwiło realizację zajęć dydaktycznych w czasie pandemii, kiedy uczniowie nie mogli uczęszczać do szkoły. Dzięki niemu nauczyciele i uczniowie w praktyce doskonalili swoje umiejętności cyfrowe. W proces realizacji zajęć dydaktycznych na platformach edukacyjnych włączyło się wielu wykładowców i nauczycieli z dużym doświadczeniem pedagogicznym. Nauczanie zdalne przyśpieszyło rozwój rewolucji cyfrowej w Polskich szkołach- sytuacja pandemii wymusiła szybką adaptację do życia w „cyberrzeczywistości" uczniem (*Edukacja zdalna* blisko, 2022, s. 10). Zwiększyła się autonomia uczniów w procesie uczenia się co szczególnie zostało docenione przez uczniów zdolnych w zakresie większej swobody w realizacji prac domowych i zadań szkolnych. Nauczyciele wprowadzili większą elastyczność w zakresie realizowanych treści kształcenia i stosowanych metod w pracy z uczniem.

Literatura

Barczak, Andrzej i in. 2006. *Zdalna edukacja. Potrzeby, problemy, szanse i zagrożenia*, Warszawa: Wyd. APS, s. 34–36.

Bednarek, Józef i Ewa Lubina. 2008. *Kształcenie na odległość*, Warszawa: PWN.

Blikle, Andrzej i Tomasz Cichocki. *Krótki podręcznik uczestnika spotkań na platformie Zoom*, https://www.moznainaczej.com.pl/Download/On- line/Zoom/Kr%C3%B3tki%20podr%C4%99cznik%20uczestnika%20na%20platformi e%20Zoom.pdf, [dostęp: 21.12.2021].

Duszyński, Jerzy i in., *Zrozumieć Covid-19*, https://informacje.pan.pl/images/2020/opracowanie-covid19-14-09- 2020/ZrozumiecCovid19_opracowanie_PAN.pdf, [dostęp: 20.08.2022].

Knopik, Tomasz. 2022. *Edukacja zdalna blisko uczniów. Dobre praktyki.* Warszawa: Wyd. Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Gurba K. 2020. *Edukacja na odległość w czasie pandemii w ocenie dyrektorów szkół*. W: *Wyzwania dla edukacji w systemie pandemii Covid-19,* red. Pikuła Norbert, Katarzyna Jagielska i Joanna Łukasik. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

https://epodreczniki.pl, [dostęp: 11.09.2022].

https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/rzadowe-wsparcie-500-zl-dla-nauczycieli-na-zakup-sprzetu-do-nauki-zdalnej, [dostęp: 02.09.2022].

Hyla, Marek. 2007. *Przewodnik po e-learningu*, Kraków: Wyd. Wolters Kluwer.

Kształcenie na odległość – edukacja wczesnoszkolna (klasy I–III szkoły podstawowej). Praktyczny poradnik dla rodziców i nauczycieli. Wyd. Ministerstwo Edukacji Narodowej, listopad 2020, s. 1.

Kubiak, Mirosław. 2000. *Wirtualna edukacja*, Warszawa: Wyd. MIKOM.

Kujawsko-Pomorska Platforma Edukacyjna Edupolis.pl, http://edupolis.pl/, [dostęp: 08.12.2021].

Lorens, Roman. 2011. *Nowe technologie w edukacji*, Warszawa–Bielsko-Biała: Wyd. Szkolne PWN.

Łukasik, Joanna i in. 2020. *Młodzi nauczyciele o zdalnej edukacji w czasie Covid-19*, W: *Wyzwania dla edukacji w systemie pandemii Covid-19,* red. Pikuła Norbert, Katarzyna Jagielska i Joanna Łukasik. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Madalińska-Michalak, Joanna. 2020. *Nauczanie zdalne i edukacja nauczyciela-wyzwania,* W: *Wyzwania dla edukacji w systemie pandemii Covid-19,* red. Pikuła Norbert, Katarzyna Jagielska i Joanna Łukasik. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Przybyła, Mariusz. 2021. Edukacja zdalna-oddolna siła zdeterminowanych pasjonatów czy starannie wypracowane rozwiązania systemowe. Pandemia koronawirusa Covid-19 w Polskiej edukacji*, Społeczeństwo. Edukacja. Język*. t. 14/2/2021, s. 82.

Ptaszek, Grzegorz i in. 2020. *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?,* Gdańsk: GWP.

Pyżalski, Jacek. 2020.*, Edukacja w czasach pandemii wirusa Covid-19,* Warszawa: Wyd. EduAkcja Sp. z oo.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19 (Dz. U. 2020 poz. 492) https://dziennikustaw.gov.pl, [dostęp: 24.08.2022].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19 (Dz. U. 2020 poz. 493), https://dziennikustaw.gov.pl, [dostęp: 24.08.2022].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 kwietnia 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem Covid-19 (Dz. U. 2020 poz. 780). https://dziennikustaw.gov.pl, [dostęp: 24.08.2022].

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na terenie Rzeczpospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz. U. 2020 poz. 491.

Skórka, Jakub, Kacper Skórka i Marcin Kaim. 2020. *Bezpieczeństwo w sieci – Jak skutecznie chronić się przed atakami*, Piekary Śląskie: Wyd. It Start.

Stecyk, Adam. 2008. *ABC e-learningu System LAMS*, Warszawa: DIFIN.

Talarowska, Monika, Antoni Florkowski i Piotr Gałęcki. 2011. *Podstawy psychologii*, Wrocław: Wyd. Continuo.

Woźniak, Jacek i in. 2020. *Jak uczyć (się) zdalnie?*. Warszawa: Wyd. CeDeWu.

Wystartowała „Zdalna szkoła+" – Cyfryzacja KPRM – Portal Gov.pl (www.gov.pl) [dostęp 2.09.2022].

Zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez cale życie.